

# UTICAJ PANDEMIJE COVID-19 NA SPOLJNOTRGOVINSKU RAZMENU IZMEĐU KINE I ZEMALJA ZAPADNOG BALKANA

Isidora Beraha<sup>1</sup>  
Elena Jovičić<sup>2</sup>

## **Apstrakt**

*Ekonomski rast i razvoj regiona zapadnog Balkana u značajnoj meri je uslovljen integracijom nacionalnih ekonomija u međunarodne trgovinske tokove. Iako je Evropska unija najveći trgovinski partner zemalja zapadnog Balkana, prethodnu deceniju obeležilo je jačanje ekonomskog prisustva Kine i trend rastuće trgovinske razmene sa regionom. Imajući u vidu da veličina kineskog tržišta i rastuća tražnja predstavljaju značajnu šansu za zapadni Balkan, cilj rada je da sagleda u kojoj meri je kriza izazvana pandemijom virusa COVID-19 uticala na trgovinsku razmenu između Kine i zemalja zapadnog Balkana i da ukaže na pravce budućeg delovanja na razvoju spoljnotrgovinskih odnosa između posmatranih zemalja. Istraživanje je zasnovano na deskriptivnoj analizi sekundarnih podataka za period 2016-2020. godina. Za potrebe analize korišćeni su podaci dostupni u UN Comtrade bazi statističkih podataka o trgovini. Rezultati istraživanja su pokazali da kriza nije imala prevelik uticaj na trgovinu između zemalja zapadnog Balkana i Kine. Uprkos padu ekonomske aktivnosti i usporavanju globalne trgovine u 2020. godini, vrednost trgovinske razmene je povećana uz istovremen rast trgovinskog deficita i dodatno produbljivanje asimetrije u ekonomskim odnosima između zemalja zapadnog Balkana i Kine. Posmatrano po pojedinačnim zemljama, Srbija je ostvarila najveće učešće u ukupnoj trgovinskoj razmeni sa Kinom, uz najveću stopu rasta uvoza, dok je najveću stopu rasta izvoza u godini početka pandemije zabeležila Severna Makedonija. Uprkos pozitivnim trendovima, učešće trgovinske razmene sa Kinom u ukupnoj spoljnotrgovinskoj razmeni zemalja zapadnog Balkana i dalje je skromno. Intenzivniji razvoj trgovinskih odnosa zahteva strateški pristup zasnovan na podsticanju uključivanja ekonomija zapadnog Balkana u globalne lance*

---

<sup>1</sup> Dr Isidora Beraha, Naučni saradnik, Institut ekonomskih nauka, isidora.beraha@ien.bg.ac.rs

<sup>2</sup> Dr Elena Jovičić, Naučni saradnik, Institut ekonomskih nauka, elena.jovicic@ien.bg.ac.rs

*vrednosti kineskih proizvođača, povećanje dodate vrednosti u izvozu i otklanjanje regulatornih prepreka.*

***Ključne reči: pandemija, trgovinska razmena, Kina, zapadni Balkan***

## UVOD

U uslovima globalizacije svetske ekonomije, uključivanje zemalja u međunarodne trgovinske tokove je jedan od ključnih preduslova ekonomskog rasta i razvoja što je posebno značajno za zemlje u razvoju čije je učešće u svetskoj trgovini još uvek relativno skromno. Nacionalne ekonomije se suočavaju sa izazovom iznalaženja načina za povećanje proizvodnje i izvoza koji treba da omoguće ostvarivanje stabilnog ekonomskog rasta tokom vremena (Marjanović & Domazet, 2018). Rezultati empirijskih istraživanja potvrđuju postojanje pozitivnog uticaja otvorenost ka međunarodnoj trgovini i ekonomskog rasta zemalja u razvoju (Tahir & Azid, 2015). Uspostavljanje ravnoteže platnog bilansa je jedan od osnovnih ciljeva makroekonomske politike zemalja (Marjanović et al., 2021).

Za zemlje zapadnog Balkana, trgovinska razmena predstavlja jedan od najvažnijih aspekata ekonomske saradnje, pre svega, sa Evropskom Unijom (u daljem tekstu EU) ali i sa drugim zemljama sveta. Integracija privreda ovih zemalja i njihovo aktivnije uključivanje u globalne lance vrednosti visoko je pozicionirano na agendi EU. Međutim, kasniji početak procesa tranzicije ka tržišnom modelu privređivanja ovih zemalja u odnosu na zemlje centralne i istočne Evrope, politička nestabilnost i ratni sukobi usloveli su da se one još uvek suočavaju sa problemima nedovoljnog nivoa ekonomskog razvoja i konkurentnosti.

Učešće trgovine i izvoza zemalja zapadnog Balkana u ekonomskim performansama regiona još uvek nije značajno, što je posledica nedovoljne otvorenosti, oslanjanja na proizvode nižeg stepena dodate vrednosti i nedovoljne konkurentnosti (MMF, 2019). Iako je EU najznačajniji trgovinski partner zemalja zapadnog Balkana, saradnja sa Kinom u prethodnoj deceniji beleži rastući trend i u pogledu investicija i u pogledu trgovine (Jacimovic et al., 2018).

Uporedo sa intenziviranjem ekonomskog prisustva Kine u celom svetu, a posebno u regionu centralne i istočne Evrope, prethodnu deceniju obeležilo je dinamično razvijanje odnosa sa zemljama zapadnog Balkana u oblasti ekonomske ali i drugim aspektima bilateralne i multilateralne saradnje. Saradnja se realizuje posredstvom mehanizama „16+1“ u kontekstu inicijative „Pojas i put“, koja je imala za rezultat

značajno povećanje vrednosti trgovinske razmene između Kine i zemalja uključenih u inicijativu. U regionu zapadnog Balkana, Srbija je najaktivnija na polju razvijanja ekonomskih odnosa sa Kinom i to posebno u oblasti infrastrukturnih projekata i trgovinske razmene. Obim trgovinske razmene između Srbije i Kine u protekloj deceniji više je nego udvostručen. Međutim, razvoj trgovinskih odnosa između Srbije i Kine praćen je brojnim izazovima među kojima se posebno ističu strategijska orijentacija Kine ka dugoročnoj ekspanziji izvoza domaćih proizvoda i uvoza energetske i mineralnih resursa što Srbiju, usled slabih kapaciteta i asimetrije u ekonomskoj moći, ostavlja bez mogućnosti značajnijeg uticaja na razvoj trgovinske razmene sa Kinom i činjenica da se uticaj Kine u Srbiji najviše manifestuje kroz investicije, a ne trgovinu (Jovičić et al., 2020). Ovakve ili slične tendencije karakteristične su za sve zemlje zapadnog Balkana budući da su po svojoj veličini, ekonomskoj snazi i uticaju u međunarodnoj trgovini inferiorne u odnosu na Kinu. Ipak, opredeljenost ka razvijanju ekonomskih odnosa sa Kinom predstavlja veliku razvojnu šansu za zemlje zapadnog Balkana imajući u vidu zainteresovanost Kine za ulaganje u razvojne i infrastrukturne projekte, kao i potencijalne efekte intenziviranja trgovinske razmene na ekonomski rast regiona.

Pandemija virusa COVID-19 uzrokovala je zdravstvenu i ekonomsku krizu globalnih razmera. U cilju sprečavanja širenja zaraze, vlade zemalja širom sveta uvele su mere socijalnog distanciranja i zaključavanja koje su imale za posledicu drastičan pad ekonomske aktivnosti, finansijsku krizu, zastoje u lancima snabdevanja i proizvodnji, pad tražnje za dobrima i uslugama, pad cena sirovina i gubitak radnih mesta. Pandemija je izazvala veliki poremećaj u globalnoj trgovini. Prema podacima Svetskog ekonomskog foruma, globalna trgovina je u 2020. godini smanjena za 8,9%, što je najveći pad od globalne finansijske krize 2008. godine. Specifičnost ove krize ogleda se u tome što je, za razliku od svetske finansijske krize koja je uslovlila pad agregatne ponude, kriza izazvana pandemijom dovela do drastičnog pada agregatne tražnje što je posebno problematično za zemlje u razvoju čije privrede se oslanjaju na izvoz sirovina i usluga.

Polazeći od značaja koji uključivanje u međunarodne trgovinske tokove ima za ekonomski rast i razvoj i unapređenje konkurentnosti, rad ima za cilj da sagleda uticaj krize izazvane pandemijom virusa COVID-19 na trgovinsku razmenu između zemalja zapadnog Balkana i Kine, kao i da ukaže na pravce budućeg delovanja na razvoju spoljnotrgovinskih odnosa posmatranih zemalja u svetlu neizvesnosti trajanja pandemije. Istraživanje je realizovano primenom metoda deskriptivne analize prikupljenih sekundarnih podataka. Za potrebe

analize korišćeni su podaci dostupni u UN Comtrade bazi statističkih podataka o trgovini.

## **PREGLED LITERATURE**

Integracija zemalja u svetsku trgovinu dovodi se u direktnu vezu sa ekonomskim rastom i razvojem. Rezultati istraživanja potvrđuju uzročnost između otvorenosti privreda, rasta i raspodele prihoda (Huchet et al., 2018). Ekonomski rast vođen izvozom je koristan za zemlje jer olakšava priliv deviza, povećava proizvodnju, stvara nove mogućnosti za zapošljavanje i povećava ukupnu komercijalnu vrednost (Temiz Dinç & Gokmen, 2019). Prema istraživanju Sahin (2019), izvoz visoko tehnoloških proizvoda je posebno značajan za ekonomski rast i razvoj zemalja. Analizirajući odnos između visoko tehnološkog izvoza i ekonomskog rasta u 15 zemalja članica EU u periodu 1998-2017, Erkisi & Boga (2019) su utvrdili da on ostvaruje značajan uticaj ne samo na ekonomski rast, već i na kreiranje bruto fiksnog kapitala i zaposlenosti. Povećan priliv stranih direktnih investicija u kratkoročnom periodu pokreće ekonomski rast koji doprinosi finansijskom razvoju i uključenosti u međunarodnu trgovinu što obezbeđuje održiv ekonomski rast (Pradhan et al., 2017).

Iskustva iz dosadašnjih finansijskih kriza su pokazala da je trgovina mehanizam preko kojeg se efekti krize prenose između zemalja, odnosno da je trgovina najočiglednija ekonomska veza između zemalja. (Ahmed et al., 2017). Kriza koju je izazvala pandemija virusa COVID-19 je poprimila karakter globalne ekonomske recesije budući je izazvana negativnim egzogenim šokom čije se delovanje širi kroz ekonomski sistem, izazivajući ekonomski pad i recesiju (Praščević, 2020, 9). Nakon prvog registrovanog slučaja zaraze u kineskom gradu Vuhan, u decembru 2019. godine, virus se velikom brzinom proširio po celom svetu pa je već u martu 2020. godine Svetska zdravstvena organizacija proglasila globalnu pandemiju. Kako bi sprečile širenje zaraze, vlade mnogih zemalja sveta uvele su meru tzv. zaključavanja (karantina) koje je za posledicu imalo dramatičan pad nivoa privredne aktivnosti, odnosno smanjenje proizvodnje, pad tražnje za proizvodima i uslugama i gubitak radnih mesta u velikom broju sektora u nacionalnim ekonomijama (Beraha & Đuričin, 2020). Kroz smanjenje ponude i tražnje, pandemija je u drugom kvartalu 2020. godine uslovlila pad globalne trgovine robom od 14,3% u odnosu na isti period prethodne godine, što je imalo značajne posledice na fizičko i mentalno zdravlje ljudi zbog poremećaja u nabavci lekova, medicinske opreme i hrane, kao i smanjenja prihoda vlada zemalja koji su neophodni za finansiranje zdravstvenih usluga (Barlow et al., 2021).

Obim i rast međunarodne trgovine značajno su usporeni nakon svetske finansijske krize iz 2008. godine. U periodu 2009-2018. godina, obim svetske trgovine rastao je u proseku za 3,5%, što je dosta sporije od prosečnog rasta od 7,6% pre finansijske krize (Kim et al., 2020). Ograničeno kretanje roba i usluga u uslovima pandemije virusa COVID-19 prouzrokovalo je značajne poremećaje u globalnoj trgovini. Na marginama kinesko-američkog trgovinskog rata i drugih protekcionističkih talasa kao što je Bregzit, globalna trgovina danas beleži nultu stopu rasta (Li et al., 2021).

Globalna ekonomska integracija Kine, kao najvećeg svetskog izvoznika sa rastućim učešćem visoko-tehnoloških proizvoda, usloveli su promene u globalnim trgovinskim odnosima. Međunarodna trgovina zasnovana je na globalnoj podeli proizvodnje što stvara visoku međuzavisnost između zemalja. Imajući u vidu ključnu ulogu Kine u globalnim lancima snabdevanja, efekti prekida i smanjenja proizvodnje usled pojave virusa COVID-19 i zatvaranja gradova i provincija prelili su se na ceo svet. Striktno zatvaranje kineske provincije Hubei, centra visoko-tehnološke proizvodnje, izazvali su prvi veliki šok u snabdevanju inputima kompanija iz tri najveće zemlje uvoznice (Japan, Koreja i SAD), koje su svedočile kolapsu lanaca snabdevanja u automobilskoj, elektronskoj i farmaceutskoj industriji (Albertoni & Wise, 2021).

Kriza izazvana pandemijom uticala je ne samo na obim i vrednost, već i na robnu strukturu međunarodne trgovine. Prema podacima OECD (2021), u 2020. godini pad vrednosti međunarodne trgovine uslugama iznosio je 16,7% što je dvostruko više od pada vrednosti trgovine robom (-8,2%) što je posledica uvođenja mera zaključavanja uz istovremeno povećanje tražnje za određenim dobrima. Pad vrednosti globalne trgovine u odnosu na pad proizvodnje u 2020. godini je bio manji nego tokom svetske finansijske krize 2008. godine, što odražava značajnu heterogenost uticaja krize na trgovinu i proizvodnju u pogledu određenih roba, usluga i trgovinskih partnera. Značajne promene u proizvodnoj strukturi robne trgovine pokazuju da kriza nije podjednako uticala na sve kategorije proizvoda. Naime, u uslovima zdravstvene krize, povećana je tražnja za medicinskom opremom i farmaceutskim proizvodima. Takođe, mere za sprečavanje širenja zaraze poput zabrane kretanja i rada od kuće prirodno su doveli do povećanja tražnje za prehrambenim proizvodima, malim kućnim aparatima i opremom za rad od kuće, dok je smanjena tražnja za tekstilnim i odevnim predmetima i trajnim dobrima što je inače imanentno kriznim periodima.

Povećanje troškova transporta je jedan od izazova sa kojim se u uslovima pandemije suočila međunarodna trgovina. Naime, otkazivanje putničkih letova usled mera

zabrane kretanja ograničilo je dostupnost vazdušnog teretnog prevoza, dok je potreba za hitnom isporukom određenih dobara povećala tražnju što je rezultiralo povećanjem cene vazdušnog transporta. Takođe, zastoj brodskih kontejnera u kineskim lukama, ograničena dostupnost radne snage za istovar kontejnera u lukama i uvođenje dodatnih sigurnosnih i zdravstvenih mera doprineli su povećanju cene pomorskog transporta.

Vidya i Prabheesh (2020) su realizovali jedno od prvih istraživanja uticaja krize izazvane pandemijom na globalne trgovinske odnose analizirajući međusobnu povezanost i dinamiku trgovine između 15 vodećih trgovinskih ekonomija u svetu. Rezultati istraživanja su pokazali da je trgovinska povezanost i gustina između zemalja značajno smanjena, kao i da su najviše pogođene Nemačka, Italija, Francuska, SAD i Velika Britanija, dok se relativna pozicija Kine u globalnim trgovinskim mrežama nije drastično promenila zahvaljujući ulozi koju ona ostvaruje u globalnim lancima snabdevanja.

Kriza izazvana pandemijom je različitom intenzitetom uticala na trgovinsku razmenu između zemalja. Dok je globalizacija sa jedne strane donela brojne koristi svetskoj ekonomiji, sa druge strane je povećala stepen izloženosti nacionalnih ekonomija, preduzeća i pojedinaca sistemskim rizicima u lancima snabdevanja (Scheibe & Blackhurst, 2018). Prema Mena et al. (2022), stepen društvene i ekonomske globalizacije, performanse u domenu logistike, pripremljenost zdravstvene zaštite, odgovor nacionalne vlade i nivo prihoda su faktori koji determinišu stepen otpornosti privreda na poremećaje u međunarodnim trgovinskim odnosima.

Prema Wenjing et al. (2020), u periodu januar–februar 2020. godine, ukupna vrednost trgovine Kine je smanjena za 9,5% u odnosu na isti period 2019. godine, uz pad izvoza od 15,8% i smanjenje uvoza od 2,4%. Međutim, već u martu mesecu 2020. godine kineska preduzeća su započela postepeno obnavljanje proizvodnje što je imalo za rezultat oporavak ukupnog obima trgovine, rast izvoza od 2,4% i blagi pad uvoza od 0,5% u oktobru iste godine. Uvoz i izvoz sa četiri najveća trgovinska partnera činio je 47,75% ukupne spoljne trgovine Kine, pri čemu je vrednost trgovine sa zemljama članicama Asocijacije nacija Jugoistočne Azije (ASEAN) i sa EU povećana za 7,7% i 2,9%, respektivno. Uprkos nesuglasicama, trgovina između Kine i SAD je zabeležila porast od 2%, uvoz i izvoz Kine u njene glavne trgovinske partnere (ASEAN, SAD, Južna Koreja i Tajvan) je povećan, dok je uvoz i izvoz u EU, Japan, Brazil i Rusiji smanjen ali je taj pad bio znatno manji nego u prvim mesecima nakon izbivanja pandemije. Pandemija je uticala na rast izvoza farmaceutskih proizvoda i

farmaceutskih materijala od 21,8% na godišnjem nivou i rast izvoza medicinskih instrumenata i uređaja od 48,2% u prva tri kvartala 2020. godine. Takođe, socijalno distanciranje i karantin podstakli su rast izvoza kineskih kućnih aparata i računara.

Imajući u vidu zaostajanje ekonomija zemalja zapadnog Balkana, ograničene resurse i nerazvijenost sistema zdravstvene i socijalne zaštite, kriza izazvana pandemijom je pretila da dosegne razorne razmere ali su zahvaljujući efikasnim merama podrške i značajnoj finansijskoj podršci EU, balkanske države uspele da ograniče uticaj prvog talasa krize i zadrže ga na nivou nižem od onog koji je zabeležen u većini zapadnih zemalja (Shehaj, 2020). Ipak, pad ekonomske aktivnosti usled krize zabeležen je u svih šest zemalja Zapadnog Balkana. Prema Svrtinov et al. (2020), mere za suzbijanje širenja virusa uticale su na smanjenje tražnje za proizvodima i uslugama što je za posledicu imalo naglo smanjenje izvoza u čitavom regionu zapadnog Balkana. Takođe, smanjenje obima javnih i privatnih investicija, kao i priliva doznaka iz inostranstva, koje u proseku čine oko 10% BDP ovih zemalja, negativno su uticali na ekonomski rast.

Podaci Svetske banke (2021) pokazuju da se zemlje Zapadnog Balkana oporavljaju od recesije izazvane pandemijom brže nego što se predviđalo. Usled ublažavanja mera za suzbijanje širenja virusa, oporavka tražnje, povećanja broja turističkih dolazaka i unapređenja eksternih uslova za izvoz u regionu, ekonomske performanse svih šest ekonomija u 2021. godini su bolje od očekivanih.

## **METODOLOGIJA**

U radu je primenjen metod desk istraživanja, odnosno sprovedena je deskriptivna analiza pokazatelja spoljnotrgovinske robne razmene između šest zemalja Zapadnog Balkana (Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Severna Makedonija i Srbija) i Kine u periodu 2016-2020. godina. Analizirane su apsolutne vrednosti trgovinske razmene, uvoza i izvoza, učešće pojedinačnih zemalja u ukupno realizovanoj trgovinskoj razmeni, godišnje stope rasta uvoza i izvoza i trgovinski bilans razmene. Za potrebe analize korišćeni su sekundarni podaci dostupni u UN Comtrade statističkoj bazi podataka o trgovini. Radi koherentnijeg pristupa, podaci su prikupljeni tako da je Kina bila posmatrana kao zemlja podnosilac izveštaja o izvozu i uvozu robe (Reporter), dok su zemlje zapadnog Balkana kao partnerske zemlje (Partner).

Takođe, u radu su sistematizovani rezultati dosadašnjih istraživanja o uticaju pandemije na globalnu trgovinsku razmenu sa posebnim osvrtom na Kinu u kojoj se

virus COVID-19 prvi put pojavio. Značaj uloge koju Kina ostvaruje u globalnim lancima vrednosti uzrokovali su prelivanje efekata mera za suzbijanje širenja virusa, odnosno zastoja u proizvodnji i snabdevanju inputima na trgovinske tokove u celom svetu.

## REZULTATI I DISKUSIJA

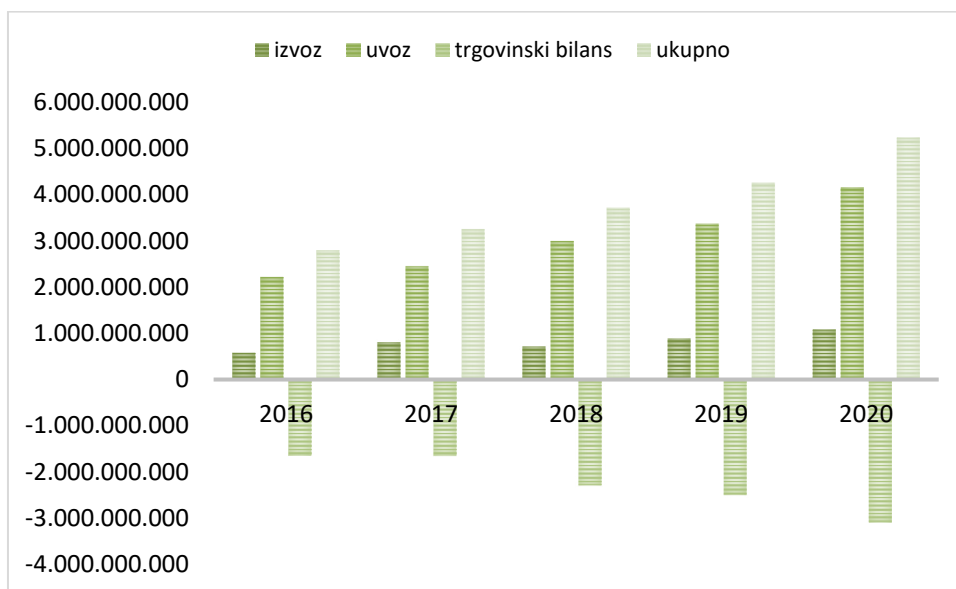
Trgovinska integracija sa EU jedan je od najznačajnijih faktora ekonomskog rasta regiona zapadnog Balkana. EU je najveći trgovinski partner zemalja zapadnog Balkana sa kojom se realizuje 70% izvoza i 60% uvoza. Rast trgovinske razmene sa EU rezultat je uključenosti nacionalnih ekonomija, a pre svega Srbije, Severne Makedonije i Bosne i Hercegovine, u globalne lance vrednosti. Međutim, ovako visok stepen integracije uslovljava senzitivnost ekonomija zapadnog Balkana na šokove na evropskom tržištu. Kriza izazvana pandemijom snažno je pogodila ekonomije zemalja EU koje su zabeležile negativne stope rasta BDP. Prema Eurostat bazi podataka, stopa rasta realnog BDP u 2020. godini u EU-27 je -5,9%. Za razliku od EU, Kina je zahvaljujući efikasnim merama za suzbijanje širenja virusa uspela da ostvari realni rast BDP od 2,3%.

U odnosu na trgovinske odnose sa EU, efekti krize izazvane pandemijom u mnogo manjoj meri su se odrazili na trgovinsku razmenu između zemalja zapadnog Balkana i Kine. Prema podacima Evropske komisije, kriza u 2020. godini je uslovlila smanjenje trgovine između regiona zapadnog Balkana i EU za 7,8% u odnosu na 2019. godinu. Sa druge strane, prema svim indikatorima spoljnotrgovinske razmene, kriza je dodatno pojačala ekonomsko prisustvo Kine u regionu.

U periodu 2016-2020. godina, trgovinska razmena između zemalja Zapadnog Balkana i Kine je bila u stalnom porastu. Uprkos padu ekonomske aktivnosti i usporavanju trgovine u 2020. godini, trgovinska razmena je dostigla vrednost od 5,2 milijarde dolara što je povećanje od 19% u odnosu na prethodnu godinu, dok je u odnosu na 2016. godinu ta vrednost skoro udvostručena. Trgovinski deficit je takođe značajno porastao ukazujući na produbljivanje asimetrije u ekonomskim odnosima posmatranih zemalja. U 2020. godini, vrednost izvoza svih šest zemalja je iznosila 1,1 milijardu dolara, dok je vrednost uvoza iznosila 4,1 milijardu dolara. Vrednost ukupne trgovinske razmene, uvoza, izvoza i trgovinskog bilansa između zemalja zapadnog Balkana i Kine prikazani su na grafikonu 1.



**Grafikon 1. Trend trgovinske razmene zemalja zapadnog Balkana i Kine (2016-2020, u mil. USD)**



*Izvor: Izrada autora na bazi podataka UN Comtrade, 2021.*

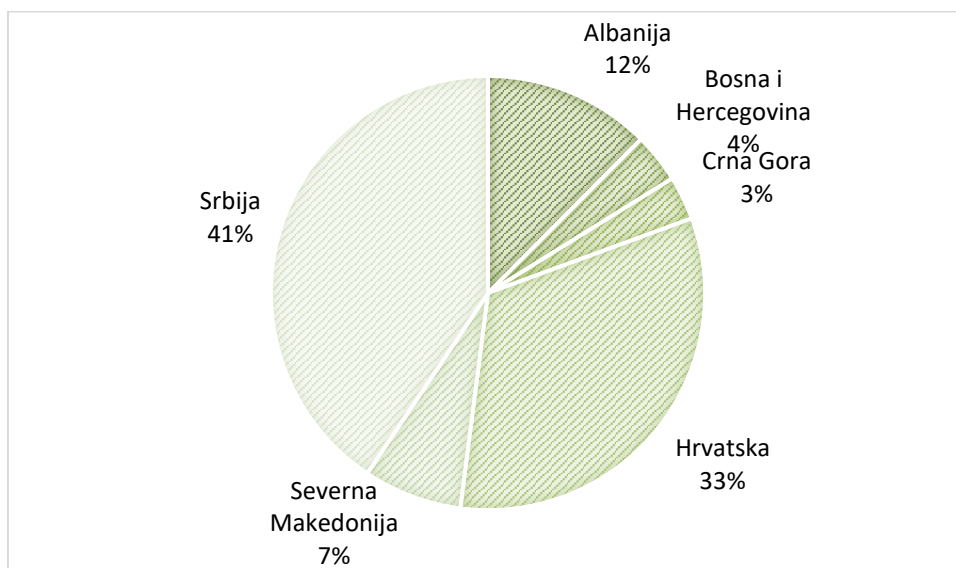
U 2020. godini, i izvoz i uvoz u Kinu su povećani za po približno 20%. Zahvaljujući uspehu u borbi sa virusom COVID-19, odnosno brzini kojom je nakon potpunog zaključavanja provincija i gradova uspeła da povрати punu proizvodnju i iskoristi povećanje tražnje, Kina je jedna od retkih zemalja sa kojom je ostvaren rast trgovine. Proaktivan pristup omogućio je Kini da se tokom pandemije pozicionira kao važan eksterni učesnik u regionu zapadnog Balkana. Na osnovu mehanizama multilateralne saradnje sa zemljama centralne i istočne Evrope, koji su ustanovljeni u okviru inicijative „Pojas i put“ i platforme „16+1“, Kina je preuzela ključnu ulogu u pružanju pomoći zemljama zapadnog Balkana u borbi sa pandemijom.

U poređenju sa drugim zemljama, najveća stopa rasta trgovine u godini početka pandemije je ostvarena sa Kinom. Uprkos neizvesnosti u pogledu trgovinskih odnosa neposredno nakon pojave virusa i restriktivnih mera zaključavanja, Kina je vrlo brzo postala najvažniji ili čak jedini dobavljač zaštitne i druge medicinske opreme i farmaceutske proizvoda za borbu protiv pandemije.

Posmatrano po pojedinačnim zemljama, najveće učešće u ukupno realizovanoj trgovinskom razmeni sa Kinom u 2020. godini ostvarila je Srbija (40%), a zatim

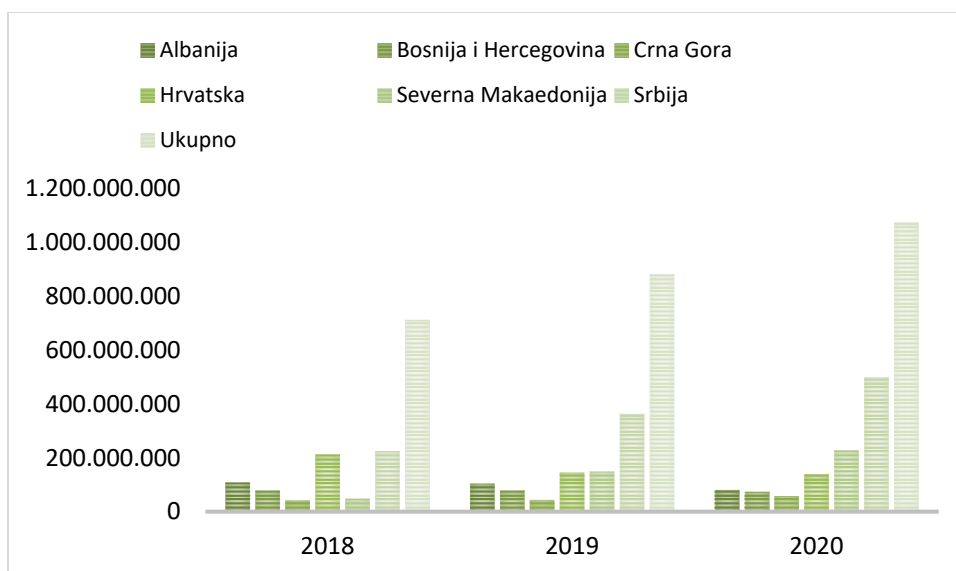
Hrvatska (32%). Najveći rast trgovine u odnosu na 2019. godinu je ostvarila Srbija (52,9%), zatim Severna Makedonija (36,9%), Hrvatska (11,3%), Crna Gora (8,6%) i Bosna i Hercegovina (1,1%), dok je vrednost razmene Albanije smanjena za 7,3%. Učešće pojedinačnih zemalja u ukupnoj trgovinskoj razmeni regiona Zapadnog Balkana sa Kinom u 2020. godini je prikazano na grafikonu 2.

**Grafikon 2.** Učešće zemalja zapadnog Balkana u ukupnoj trgovinskoj razmeni sa Kinom (2020)



Izvor: Izrada autora na osnovu podataka UN Comtrade, 2021

Prethodni period obeležio je trend rasta ukupnog izvoza regiona zapadnog Balkana u Kinu. Pozitivan trend povećanja izvoza u periodu 2018-2020. godina imale su Crna Gora, Severna Makedonija i Srbija. Izvoz Srbije u periodu 2010-2019. godina bio je pretežno u robi, uključujući rudu gvožđa i olova i rezano i grubo drvo, a nakon akvizicije RTB Bor od strane kineske kompanije 2018. godine, drastično je povećan izvoz bakra (Jovičić et al., 2020). U godini izbijanja pandemije, Srbija je realizovala najveći izvoz u Kinu, u vrednosti od 497,7 miliona dolara. Paketom mera podrške Vlade Republike Srbije za ublažavanje negativnih efekata krize tokom 2020. godine pružen je značajan podsticaj izvoznim aktivnostima domaće privrede. Prema vrednosti izvoza, drugo mesto zauzima Severna Makedonija sa 227,2 miliona dolara, a zatim Hrvatska sa 138,9 miliona dolara izvoza. Ukupan izvoz i izvoz po pojedinačnim zemljama u periodu 2018-2020. je prikazan na grafikonu 3.

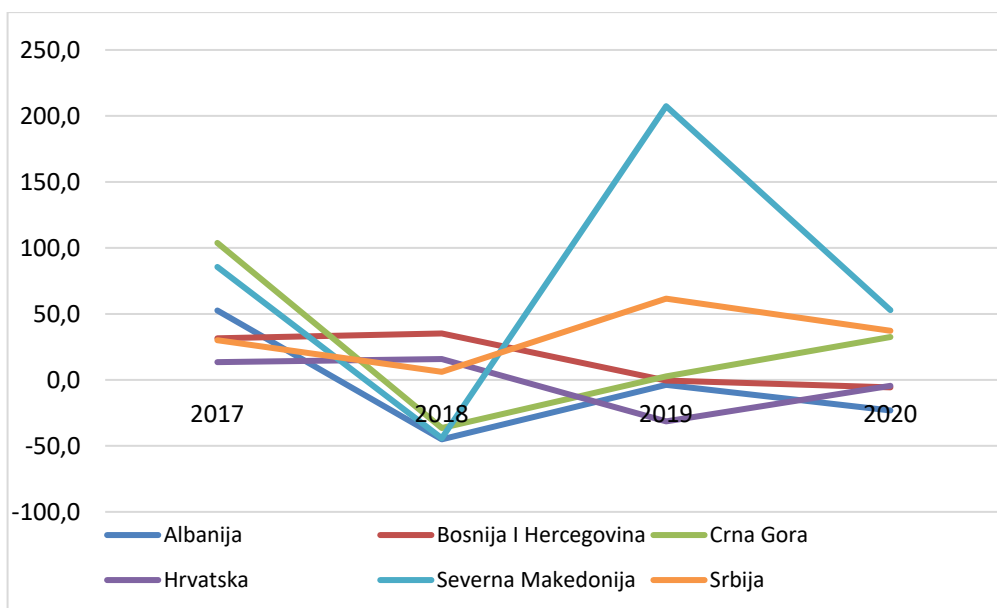
**Grafikon 3. Izvoz zemalja zapadnog Balkana u Kinu (2018-2020, u mil. USD)**

Izvor: UN Comtrade, 2021

Međutim, uprkos dinamičnom razvoju trgovinskih odnosa sa Kinom, EU je i dalje najznačajniji spoljnotrgovinski partner zemalja zapadnog Balkana. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku RS (2021), najveći izvoz u 2020. godini Srbija je realizovala u Nemačku i Italiju, a njegova vrednost je 5, odnosno 3 puta veća od vrednosti izvoza u Kinu. Trgovina sa EU čini preko 60% uvoza i 80% izvoza Severne Makedonije (Stanceva Gigov, 2020). Prema podacima Svetske banke za 2019. godinu, Bosna i Hercegovina najviše izvozi u Nemačku, Hrvatsku, Srbiju i Italiju (14,57%, 12,19%, 11,42%, 11,32%, respektivno), a najviše uvozi iz Nemačke, Italije, Srbije i Hrvatske (11,99%, 11,96%, 11,10%, 10,36%, respektivno). Nemačka je najveći izvozni partner Severne Makedonije sa učešćem od 48,7% u ukupno realizovanom izvozu, dok se najveća vrednost uvoza realizuje iz Velike Britanije, Nemačke i Grčke (11,46%, 11,35%, 8,08%, respektivno). Najznačajnija izvozna tržišta Srbije su Nemačka i Italija (12,62%, 10,10%, respektivno), dok se najviše uvozi iz Nemačke, Ruske Federacije i Kine (12,90%, 9,67%, 9,38%, respektivno). Srbija je najveći spoljnotrgovinski partner Crne Gore sa učešćem od 23,62% i 19,30% u izvozu i uvozu, respektivno, dok uvoz iz Kine čini 10,06% ukupne vrednosti uvoza. Najvažniji trgovinski partner Albanije je Italija sa učešćem od 48,03% u izvozu i 27,33% u uvozu, dok su Hrvatska najveću vrednost izvoza i uvoza realizuje sa Nemačkom i Italijom (13,96%, 13,17%, 15,46%, 13,89%, respektivno).

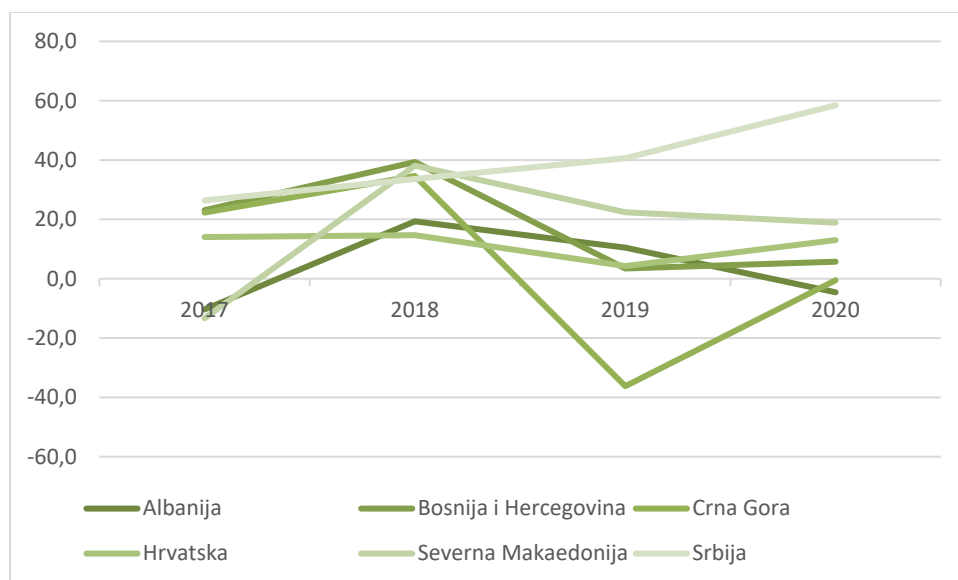
U godini početka pandemije, pozitivne godišnje stope rasta izvoza u Kinu ostvarile su Severna Makedonija (52,8%), Srbija (37,2%) i Crna Gora (32,5%), dok su Albanija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina zabeležile negativne stope rasta izvoza (-23,2%, -5,7% i -4,5% respektivno). Kriza je usporila pozitivne izvozne trendove u Severnoj Makedoniji i Srbiji zabeležene u 2019. godini (godišnje stope rasta izvoza smanjene su za 39%, odnosno 16% respektivno), dok je godišnja stopa rasta izvoza Crne Gore u 2020. godini povećana za 122%, pri čemu treba imati u vidu da je u 2019. godini ona iznosila svega 2,6%. Godišnje stope rasta izvoza u Kinu u periodu 2016-2020. godina prikazane su na grafikonu 4.

**Grafikon 4. Godišnje stope rasta izvoza u Kinu (2016-2020)**



Izvor: Izrada autora na osnovu podataka UN Comtrade, 2021

Uvoz iz Kine takođe beleži konstantan rast pa je u 2020. godini njegova ukupna vrednost iznosila 4,2 milijarde dolara što je povećanje od 90% u odnosu na 2016. godinu, odnosno 23% u odnosu na 2019. godinu. U odnosu na 2019. godinu, u godini početka krize najveću stopu rasta uvoza je ostvarila Srbija (58,5%), dok su Albanija i Crna Gora imale negativne stope rasta od -4,6% i -0,5%, respektivno. U ukupnom uvozu iz Kine u 2020. godini, Srbija je ostvarila najveće učešće od 40%, Hrvatska 33%, Albanija 12%, Severna Makedonija 7%, Bosna i Hercegovina 3,6% i Crna Gora 3,3%. Godišnje stope rasta uvoza iz Kine u periodu 2016-2020. godina prikazane su na grafikonu 5.

**Grafikon 5. Godišnje stope rasta uvoza iz Kine (2016-2020)**

Izvor: Izrada autora na osnovu podataka UN Comtrade, 2021

Povećanje ukupne trgovinske razmene sa Kinom praćeno je i trendom povećanja trgovinskog deficita. Visoka vrednost deficita u trgovini sa Kinom nije specifičnost samo regiona zapadnog Balkana već većine ekonomija sveta budući da je Kina najveća proizvodna ekonomija i najveći svetski izvoznik. U 2020. godini jedino je Severna Makedonija imala pozitivan trgovinski bilans sa Kinom ali je ukupna vrednost njihove spoljnotrgovinske razmene skromnija. Mnogo značajniji pokazatelj konkurentnosti privreda je struktura izvoza koja je za sve zemlje Zapadnog Balkana nepovoljna imajući u vidu visoko učešće proizvoda nižeg stepena dodate vrednosti.

Uprkos kontinuiranom rastu, trgovinska razmena regiona zapadnog Balkana i Kine još uvek je relativno skromna. Ekonomska saradnja više je zasnovana na infrastrukturnim projektima (uglavnom finansiranim kineskim zajmovima), nego na trgovini. Odsustvo strateškog pristupa unapređenju trgovinskih odnosa kroz podsticanje uključivanja ekonomija zapadnog Balkana u globalne lance vrednosti kineskih proizvođača, povećanje dodate vrednosti u izvozu i otklanjanje regulatornih prepreka kroz efikasniju implementaciju trgovinskih sporazuma rezultiralo je malim učešćem trgovinske razmene sa Kinom u ukupnoj spoljnotrgovinskoj razmeni regiona. Uporedo sa privlačenjem kineskih investicija,

vlade zemalja zapadnog Balkana bi trebalo da budu proaktivnije u iniciranju pregovora za unapređenje trgovinskih odnosa i promociju izvoza. Veličina kineskog tržišta i rastuća tražnja predstavljaju značajnu šansu za ekonomije regiona. Uz puno uvažavanje ekonomske superiornosti Kine, zemlje zapadnog Balkana raspolažu određenim komparativnim prednostima na kojima bi trebalo zasnivati dalji razvoj trgovinskih odnosa sa Kinom, a tu se pre svega misli na cenovnu konkurentnost visokoobrazovanih ljudskih resursa u oblasti naprednih tehnologija i potencijale u oblasti poljoprivredne proizvodnje i prerade hrane. Jačanje političke i ekonomske pozicije Kine u svetu i u regionu u uslovima pandemije, kao i neizvesnost u pogledu njenog trajanja, može poslužiti kao zamajac daljem razvoju ukupnih, a posebno trgovinskih odnosa.

## ZAKLJUČAK

Uključivanje u međunarodne trgovinske tokove doprinosi unapređenju konkurentnosti i podstiče ekonomski rast i razvoj nacionalnih ekonomija. Za zemlje u razvoju, spoljna trgovina omogućava ostvarivanje efekata ekonomije obima, veći stepen iskorišćenosti kapaciteta, privlačenje stranih direktnih investicija, povećanje zaposlenosti i tehnološke opremljenosti. Za region zapadnog Balkana, spoljna trgovina je jedan od najznačajnijih faktora ekonomske saradnje sa EU ali i drugim zemljama sveta.

EU je najveći trgovinski partner zemalja zapadnog Balkana. Međutim, poslednju deceniju obeležilo je sve izraženije političko i ekonomsko prisustvo Kine. Uključivanje zapadnog Balkana u inicijativu „Pojas i put“, odnosno mehanizam „16+1“ imalo je za rezultat značajno unapređenje ekonomske saradnje i povećanje vrednosti trgovinske razmene sa Kinom. U oblasti trgovine, najveći napredak je ostvarila Srbija. U prethodnoj deceniji, obim trgovinske razmene između Srbije i Kine više je nego udvostručen.

Imajući u vidu da je pandemija virusa COVID-19 u 2020. godini uslovlila drastičan pad nivoa ekonomske aktivnosti, poremećaje u globalnim lancima vrednosti, te najveći pad globalne trgovine od svetske finansijske krize iz 2008. godine, rad je imao za cilj da sagleda u kojoj meri je kriza uticala na trgovinsku razmenu između zemalja zapadnog Balkana i Kine.

Rezultati istraživanja su pokazali da je negativan uticaj krize na trgovinu između regiona zapadnog Balkana i Kine bio manji od očekivanog, a posebno manji od uticaja na trgovinsku razmenu sa zemljama EU. U godini početka pandemije, vrednost trgovinske razmene je povećana za 19% u odnosu na prethodnu godinu,

dok je u odnosu na 2016. godinu skoro udvostručena. Najveće učešće u ukupno realizovanoj trgovinskoj razmeni sa Kinom u 2020. godini ostvarile su Srbija (40%) i Hrvatska (32%), dok su najveće stope rasta trgovine zabeležile Srbija (52,9%) i Severna Makedonija (36,9%). Pozitivan trend povećanja izvoza u periodu 2018-2020. godina imale su Crna Gora, Severna Makedonija i Srbija. Uvoz iz Kine takođe beleži konstantan rast pa je u 2020. godini ostvareno povećanje od 23% u odnosu na 2019. godinu. Međutim, trend povećanja trgovine praćen je i trendom rasta trgovinskog deficita što ukazuje na dalje produbljivanje asimetrije u ekonomskim odnosima između Kine i zemalja zapadnog Balkana. U 2020. godini, vrednost izvoza svih šest zemalja je iznosila 1,1 milijardu dolara, dok je vrednost uvoza iznosila 4,1 milijardu dolara. Pored spoljnotrgovinskog deficita u razmeni sa Kinom, jedan od ključnih problema je i struktura izvoza zemalja zapadnog Balkana u kojoj dominiraju proizvodi niskog stepena dodate vrednosti.

Iako je u uslovima krize izazvane pandemijom, najveća stopa rasta trgovine zemalja zapadnog Balkana ostvarena upravo sa Kinom, što je rezultat efikasnosti mera za sprečavanje širenja virusa i ulogi Kine u pružanju pomoći zemljama zapadnog Balkana u borbi sa pandemijom i to, pre svega, kao najvažniji ili čak jedini dobavljač zaštitne i druge medicinske opreme i farmaceutskih proizvoda neophodnih za lečenje obolelih, ukupna trgovinska razmena još uvek je relativno skromna. Razloge tome treba tražiti pre svega u odsustvu strateškog pristupa razvoju trgovinskih odnosa kroz podsticanje uključivanja zemalja zapadnog Balkana u globalne lance vrednosti kineskih proizvođača ali i niskom stepenu dodate vrednosti u izvozu i nedovoljnoj efikasnosti u otklanjanju administrativnih prepreka trgovini. Prethodni period obeležilo je zasnivanje ekonomske saradnje više na infrastrukturnim projektima nego na trgovini. Vlade zemalja zapadnog Balkana bi, pored privlačenja kineskih investicija, trebalo da budu proaktivnije u iniciranju pregovora za unapređenje trgovinskih odnosa i promociju izvoza.

## ZAHVALNICA

Rad je deo istraživanja koja su finansirana od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Istraživanje takođe proističe iz učešća u COST akciji CA18215 (China in Europe Research Network), uz podršku Evropskog programa za saradnju u domenu naučnih i tehnoloških istraživanja – COST.

## LITERATURA

1. Ahmed, G., Al-Gasaymeh, A., & Mehmood, T. (2017). The global financial crisis and international trade. *Asian Economic and Financial Review*, 7(6), 600.
2. Albertoni, N. & Wise, C. (2021). International Trade Norms in the Age of Covid-19 Nationalism on the Rise?. *Fudan J. Hum. Soc. Sci.* 14, 41–66.
3. Barlow, P., van Schalkwyk, M. C., McKee, M., Labonte, R., & Stuckler, D. (2021). COVID-19 and the collapse of global trade: building an effective public health response. *The Lancet Planetary Health*, 5(2), e102–e107.
4. Beraha, I. & Đuričin, S. (2020). The Impact of COVID-19 Crisis on Medium-sized Enterprises in Serbia. *Economic Analysis*, 53(1), 14-27.
5. Jacimovic, D., Dragutinović Mitrović, R., Bjelić, P., Tianping, K. & Rajkovic, M. (2018). The role of Chinese investments in the bilateral exports of new E.U. member states and Western Balkan countries, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 31(1), 1185-1197.
6. Dimitrijević, D. (2018). Odnosi Srbije i Kine na početku 21. veka. *Međunarodni problemi*, 70(1), 49-66.
7. Erkisi, K., & Boga, S. (2019). High-technology products export and economic growth: A panel data analysis for EU-15 countries. *Bingol Universitesi Sosyal Bilimler Enstitusu*, 9(18): 669-684.
8. Huchet, M., Chantal Le M., & Vijil, M. (2018). The relationship between trade openness and economic growth: Some new insights on the openness measurement Issue. *The World Economy* 41: 59–76
9. Jovičić, E., Stevanović, S. & Beraha, I. (2020). Serbia-China Bilateral Trade Relations: Major Challenges and Opportunities. *Economic Analysis*, 53(2), 133-144.
10. Kim, H.-M., Li, P. & Lee, Y.R. (2020). Observations of deglobalization against globalization and impacts on global business. *International Trade, Politics and Development*, 4(2), 83-103.
11. Li, X., Shen, C., Cai, H., & Chen, Q. (2021). Are We in a De-Globalization Process? The Evidence from Global Trade During 2007–2017. *Global Challenges*, 5(8), 2000096.
12. Marjanović, D. & Domazet, I. (2018). Improving macro competitiveness - fiscal aspects. Belgrade: Institute of Economic Sciences.
13. Marjanović, D., Beraha, I., Simović, V. (2021). The Impact of Import, Export and FDI on the Economic Growth of the Western Balkans Countries. *Economic Analysis*, online first
14. Mena, C., Karatzas, A., & Hansen, C. (2022). International trade resilience and the Covid-19 pandemic. *Journal of Business Research*, 138, 77-91.
15. MMF (2019). Lifting Growth in the Western Balkans, The Role of Global Value Chains and Services Exports
16. OECD (2021). THE IMPACT OF COVID-19 ON THE DIRECTIONS AND STRUCTURE OF INTERNATIONAL TRADE, OECD TRADE POLICY PAPER September 2021, No. 252



17. Pradhan, R.P., Mak B.A., John H.H., & Mahendhiran N. (2017). Trade openness, foreign direct investment, and finance-growth nexus in the Eurozone countries. *The Journal of International Trade & Economic Development* 26: 336–60
18. Prašević, A. (2020). Ekonomski šok pandemije covid 19 – prekretnica u globalnim ekonomskim kretanjima. *Ekonomске ideje i praksa*, 37, 7-22.
19. Sahin, B. E. (2019). Impact of high technology export on economic growth: an analysis on turkey. *Journal of Business Economics and Finance*, 8(3), 165-172.
20. Scheibe, K. P., & Blackhurst, J. (2018). Supply chain disruption propagation: a systemic risk and normal accident theory perspective. *International Journal of Production Research*, 56(1-2), 43-59.
21. Shehaj, A. (2020). The perils of succor: The European Union's financial role in the Western Balkans during COVID-19. *European Policy Analysis* 6(2), 264-276.
22. World Bank. (2021). Western Balkans Regular Economic Report No.20, Greening the Recovery
23. Stanceva Gigov, I. (2020). Impact of the Covid19 Outbreak on Macedonian Trade Flows. *Economic Analysis*, 53(2), 156-167.
24. Svrtinov, V. G., Trajkovska, O. G., Kacarski, E. M., & Koleva, B. (2020). The impact of Covid-19 on Western Balkans economies. *Journal of Economics*, 5(2), 35-46.
25. Tahir, M., & Azid, T. (2015). The relationship between international trade openness and economic growth in the developing economies: Some new dimensions. *Journal of Chinese Economic and Foreign Trade Studies*, 8(2): 123-139.
26. Temiz Dinç, D., & Gokmen, A. (2019). Export-led economic growth and the case of Brazil: An empirical research. *Journal of Transnational Management*, 24(2), 122-141.
27. Verschuur, J., Koks, E.E. & Hall, J.W. (2021). Observed impacts of the COVID-19 pandemic on global trade. *Nat Hum Behav*, 5, 305–307.
28. Vidya, C. T.; Prabheesh, K. P. (2020). Implications of COVID-19 Pandemic on the Global Trade Networks. *Emerging Markets Finance and Trade*, 56(10), 2408–2421.
29. Wenjing D., Shujin, Z., & Mingyong, L. (2020). The impact of COVID-19 on China's trade and outward FDI and related countermeasures. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 18(4), 355-364
30. <https://www.weforum.org/agenda/2021/08/covid19-pandemic-trade-services-goods/>
31. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00115/default/table?lang=en>
32. <https://wits.worldbank.org/countrysnapshot>
33. <https://comtrade.un.org/data/>
34. <https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/western-balkans/>
35. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>